

Kotkan siivin länsimaisen kasvatusteorian yllä

Eeva Rontu

Antti Saari (2021) *Kasvatusteoria antiikista nykypäivään*. Gaudeamus. 232 s.

Antti Saari on kirjoittanut oppikirjaksi tai aiheeseen tiiviiksi perehdytykseksi soveltuvan teoksen, jonka nimi herättää odotuksen möhkälemäisestä historiallisesta opuksesta, mutta onkin helposti lähestyttävä. Teos rakentuu selkeistä aikakausittaisista osioista, jotka on jaettu muutaman sivun pituisiin alalukuihin, joissa valotetaan aikakaudelle ominaista ajattelua ja sen vaikutuksia nykypäivän käsityksiin. Lyhyempikin tovi riittää aina yhden palan haukkaamiseen, jolloin lukija tulee samoilleeksi länsimaisen kasvatusteorian halki tuntematta juurikaan uupumusta.

Saari näkee, että kasvatus- ja koulutusalan opiskelijat ja asiantuntijat joutuvat toimimaan aatteiltaan ja vaatimuksiltaan ristiriitaisessa maailmassa. Kasvatushistoriallisen näkökulman vähäisyys alan opinnoissa johtaa siihen, että aatteellisten juonteiden toistuvuus jää huomaamatta. Teoksen on tarkoitus lisätä ymmärrystä siitä, että käsitysten nykytilanne juontuu aina historiallisista kehityskuluista ja aikansa välttämättömyydet voivatkin olla ohimeneviä. Lukijalle tarjotaan mahdollisuus pohtia oman ajattelunsa aineksia ja sitä, millaiseksi asiantuntijaksi itse haluaa kehittyä.

Teoksen pelkistetysti aikakausittain etenevä rakenne nostaa lukijan yläilmoihin aikamatkalle länsimaisen kasvatusteorian juurilta nykypäivään. Saari korostaa, että teoriaan käsitteenä liittyy jo alkuaan etäisyyden otto, sillä se mahdollistaa aikakauden itsestäänselvyyksistä irrallisen ajattelun. Kasvatusteorian nykytilaa on luonnehdittu sirpaleiseksi, mutta kauempaa katsoen hahmottuvat pitkät linjat, ajatteluperinteiden jatkuvuus, nousu ja lasku. Saari nostaa näkyviin teoreettisten juonteiden jatkuvuuden, joka saa aikaan kasvatusteorian kerroksisuuden ja eri ainesten keskinäiset jännitteet. Saari painottaa ajattelun suuria linjoja, ei yksittäisiä suuria nimiä, vaikka niitäkin käsitellään. Kasvatusteoria on kuin monisäikeinen punos, jonka jatkuvuus on aina aikalaisten käsissä. Punos muuntuu, siinä on katkoksia ja siihen liittyy uusia säikeitä, mutta muutama säie jatkuu halki vuosisatojen.

Näitä ajan hammasta kestäneitä keskeisiä, edelleen nykyajassa vaikuttavia kasvatusteoreettisia käsityksiä Saaren tarkastelussa ovat paitsi itse *teoria*, niin myös sen harjoittaminen

itsekasvatuksena sekä tämän toiminnan *pedagoginen kerrannaisvaikutus*. Antiikista periytyvä idea, jonka mukaan teoria on radikaalia toimintaa; elämänmuoto, joka edellyttää vetäytymistä maailmasta kasvatukselliseen yhteisöön, vapaasti pohtimaan todellisuuden luonnetta ja elämän päämääriä ilman hyötyvaatimuksia. Irrottautuminen vallitsevan yhteiskuntarakenteen säännöistä avaa ajattelun vapauden ja mahdollisuuden ylittää aikalaiskäsitteet. Keskiajalla sama teorian idea, nyt latinaksi *contemplatio*, jatkui luostarielämässä, yhteiskunnasta eristetyssä yhteisöllisessä tilassa, josta kasvatusteoria itsekasvatuksen muotona kehittyi ja levisi ympäröivään yhteiskuntaan. Oppiminen yhdistyi henkiseen kasvuun.

Saari tuo esiin, että *teorian* harjoittamiseen liitetty vapaaehtoinen vetäytyminen on nähtävissä paon ja passivoitumisen sijaan myös poliittis-yhteiskunnallisena kannanottona. Läpi elämän jatkuvaa henkistä kasvua tavoitteleva yhteisö toimii kasvattavana esimerkkinä vaihtoehtoisesta yhteisöllisen elämän muodosta. Teos sai ajattelemaan, että tutut syytökset tutkijoiden vetäytymisestä norsunluutorneihin eivät tee oikeutta henkiselle työlle. Tutkijayhteisöjen työlleen omistautuminen voitaisiin nähdä tällaisena itsessään arvokkaan elämänmuotona nykyajassakin.

Itsekasvatuksen idea, jatkuva sisäisen kehityksen haluaminen, joka nykyisellään ilmenee harrasteluksi muuntuneessa muodossa vaikkapa puheena tietoisuustaidoista ja moninaisina selfhelp-harjoituksina, periytyy niin ikään antiikista ja keskiajan luostarilaitoksista. Esimerkiksi Saaren kiinnostavasti kuvaamassa stoalaisuudessa tavoiteltiin paitsi riippumattomuutta vallitsevista kulttuurisista käsityksistä ja ulkoisista hyödyistä, myös mielenrenteyttä ja itsehallintaa.

Pedagoginen kerrannaisvaikutus taas tarkoittaa esimerkiksi kasvattamista. Kasvattajan on ensin kasvatettava ja hallittava itseään. Oppiyhteisössä sisäistetään tietoja, taitoja ja

hyveitä, jotka omaksuttuaan voi toimia mallina muille ja opettaa heitä. Kerrannaisvaikutus ulottuu myös yhteiskunnan kehittämiseen, yhteisö esimerkillään kasvattaa koko ihmiskuntaa. Pedagogisen kerrannaisvaikutuksen idea näkyy antiikista ja keskiajalta luostareiden sielunpaimenista sekä Tuomas Kempiläisen opeista suomalaiseseen kansakouluseminaariin ja Cygnaeuksen opetukseen asti: opettaja kaitsee uhrautuvasti laumaansa eli oppilaitaan.

Nämä kasvatusteorian keskeiset käsitykset ovat myös kiisteltyjä, mistä aiheutuu pysyviä jännitteitä. Saari haluaa lisätä tietoisuutta teorian läsnäolosta niin yliopisto-opetuksessa kuin arkiajattelussa. Esimerkiksi teoria ei laahaa jäljessä ja reagoi hitaasti, vaan sekä ”laahaaminen” eli hitaan pohdinnan hyve että näkemys nopeasta reagointitarpeesta käytännön vaatimuksiin ovat kauan kiisteltyjä teoreettisia näkökulmia.

Saari onnistuu tekemään teoreettisista perinteistä ymmärrettäviä. Filosofisten juonteiden ja niiden muuntumisen tarkastelu historiallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissaan paikkaa ymmärryksen aukkoja – esimerkiksi miten ja miksi saksalaisesta sivistysteoreettisesta ajattelusta tuli kansallismielistä, mistä taas voi peilata suomalaisen kasvatustieteen ja Snellmaniin. Saari tarkastelee pitkin matkaa teoriajuonteiden ilmenemistä erikseen Suomessa keskiajalta nykypäivään.

Nykyään tilastollista, kokeellista ja psykologista tutkimustietoa painottava teoria on länsimaissa jättänyt varjoonsa muut teoreettiset ymmärrystavat. Tätä teosta lukiessa oivaltaa, kuinka toisin kasvatusta ja koulutusta voi myös tarkastella. Saari haluaa korostaa kriittistä historianäkökulmaa: miten menneisyys on tuottanut nykyiset luonnollisilta vaikuttavat ajattelun ja toiminnan tavat. Tässä kohtaa lukija palautetaan maan pinnalle, arvioimaan nykyisiä käsityksiä.

Kristillisen maailmankuvan ja moraalin jäätyä marginaaliin vallitseviksi ideoiksi tu-

livat valistuksen painottamat järki ja yksilön vapaus. Loputtomien väkivaltaisten uskonnollisten ja poliittisten kiistojen jälkeen nämä olivat mitä toivotumpia muutoksia. Mutta yksilöä on alettu painottaa yhteiskunnan perusyksikkönä, ja itsekasvatuksen keskipisteessä on nyt yrittäjämäinen ihminen optimoimassa itseään ja suorituskyykyään kognitiivisen osaa-mistalouden kasvun ja kilpailun hyväksi. Kasvatustieteessä on vallalla metodin kulttuuri, eli näkemys, jonka mukaan hyvästä teoriasta voi johtaa helposti sovellettavia menetelmiä ja kehittämiskäsitteitä; huono teoria on liian ”teoreettista”. Toisaalta metodin kehittäminen on mahdollistanut koulutuksen joukkomuotoisuuden, oppi ei ole enää pienen eliitin etuoikeus. Koulutus ja oppiminen hahmotetaan kuitenkin nyt tavaramuotoisena, käytännön hyödyn mukaan mitattavana ja tieteellisen suunnittelun keinoin hallittavana. Koulun ja metodien mekaanisten piirteiden sekä oppilaiden autonomian ja yksilöllisyyden tunnistamisen välillä vallitsee kestojännite. Tämä

tuo mieleen puheen koulujen yhteisöllisyyden rapautumisesta sekä nuorten kokemista suorituspainista ja henkisestä pahoinvoinnista.

Vaikka Saaren omassa näkökulmassa on paikannettavissa kriittisen teorian ja valistuksen ihanteita, myös kritiikki saa kritiikkiä: mikä tahansa teoria voi jähmettyä, jos se lakkaa kyseenalaistamasta vallitsevia totuuksia ja itsestäänselvyyksiä. Teoksella on lukijaan pedagoginen kerrannaisvaikutus: se antaa esikuvia omaan riippumattomaan ajatteluun, jota jokainen kasvatuksen ja koulutuksen saralla toimiva tarvitsee jatkaessaan tätä inhimillisen toiminnan perinnettä. Inspiraatioina voivat olla vaikka rousseaulainen itsenäinen ajattelija, joka ei kumartele mutta kykenee sivistyneeseen keskusteluun muiden kanssa, tai stoalainen, joka suhteuttaa toimintansa johonkin hyväksi ja arvokkaaksi ymmärrettyyn päämäärään, kuten vapautteen tai kestäväan kehitykseen. Teosta voi suositella kaikille kasvatuksesta ja koulutuksesta kiinnostuneille.